

Annak is magyarázatát tudjuk adni, hogy Arany László miért kerestette hiába ezt a levelet. A töredékes levélnek az Akadémia kéziratárában lévő példánya mellett található Baráth Ferencnek Arany Lászlóhoz intézett válasza, ebben olvashatjuk:

A kérdéses levélnek utánanéztam a Szemere-könyvtárban, de eredménytelenül. Szemerének összes levelezését az ú. n. Szemere-tár 17 kötete foglalja magában, s ezek közül az utolsó az 1840-től 1860-ig terjedő részt. Ennek minden lapját átnéztem, de a keresett dolgot ott nem találtam.

Nem találta, mert a levél nem magában a „Szemere-Tárban“, hanem külön csomagban, az „egyéb iratok“ között volt.

A csonka és teljes levelet ugyanolyan méretű és minőségű levélpapírosra írta Arany: csontszínű, 18 × 23 cm méretűre kettehajtott ív lapjaira. A csonka levelet a 4. lapon hagyta félbe, az elküldött példányt a 3. lap alján fejezte be. A töredék keletkezés nélküli; a megtalált, befejezett levél Nagykorörsön kelt, 1860. április 14-én.

Az eredetileg is elküldésre szántnak látszó, csonkán maradt levelet bizonyára azért hagyta abba a költő, mert lényegesen változtatni kívánt rajta: az első fogalmazvány egyes részeit kihagyja az elküldött levélből, másokat betold vagy teljesen másként fogalmaz meg. Egészben véve tömörebb, világosabb a teljes a töredéknél. A csonkából hiányzó befejezés végül kerek egészé teszi e kis irodalmi művet. (Arany lev. II. 146. lap.) Legerősebben átdolgozta Arany levelének azt a részét, amelyben magát a „Reményem“ c. költeményt magyarázza. A csonka változat még csak a „való“-ról beszél; az elküldött már tiltakozva módosítja: ami elől menekülni akar, az nem a „reál általában“, — s az eszményi világba sem azért vágyik, „mert általában költőnek ott a helye“. Ily módon a magyarázat közelebbhozza Arany e költeményét a szabadságharc utáni évek politikai talajához, és egy apró, de értékes vonással gyarapítja Arany realizmusára vonatkozó tudásunkat.

Közöljük a levélnek ezt a kiadott változattól leginkább eltérő bekezdését:

Ami már a „Reményt“ illeti, ennek genesisé körülbelül így van. 1850-ben készült az, nem sokkal a nagy, országos catastropha után. Egyéni helyzetem is csüggesztő vala. E kettő — hazafiúi és egyéni-helyzet a való, melytől menekülni óhajtok, tehát nem csupán a real általában, s nemcsak azért vágyok eszményi világba, mert általában a költőnek ott a helye, hanem mert ez álmadozás felejteti a valót. enyhíti annak szenvedéseit. Nem is remény, t. i. jobb n a k reménye az, mi tengerre hajt: mindegy, ha j o b b h a r o s s z a b b talál is, csakhogy itt a veszély még bizonytalan. — Ezért a kis hajó is — mely synonym az alábbi csónakkal — nem azért van megfosztva árbóc- és kormánytól, hogy a valóhoz kevésbbé hasonlítson, hanem, mert az a r e m é n y, melyről énekek, nem sokkal több a k é t s é g b e e s é s n é l. Így a költemény egyénibb színű, mint Kegyed magyarázata szerint, mely mindent eszményit, de tartoztam az igazságnak e vallomással.

Közlő: Vértes O. Augusztá.

JUHÁSZ GYULA, MINT AZ 1919-ES SZEGEDI SZÍNHÁZI DIREKTÓRIUM IGAZGATÓJA

A polgári irodalomtörténet és kritika Juhász Gyulát hallgatag, magabazárkózott költőnek ábrázolta, aki kívüláll a világ dolgain, elzárkózik a társadalom problémáitól, csak a költészet szépségeinek él, az „élet fájdalmaiért“ mintegy a versben keresve vigasztalást. Juhász Gyula életének második felében, a Horthy-reakció éveiben, amikor a 19-es forradalom idején tanúsított magatartása miatt nem helyezték vissza tanári állásába, valóban jelentkeztek nála a búskomorság, a magabazárkózottság tünetei. Fiatalkori éveiben sem volt hangoskodó, kerülte a nyilvánosságot, nem könnyen és nem szívesen barátkozott. De a 19-es győztes forradalom lendülete felszabadította, kiszabadította magányából, és a politikai cselekvés nyílt porondjára lépett.

Mint az akkori szegedi Délmagyarország munkatársa a harcos politikai cikkek, vezércikkek egész sorát írta a proletariátus ügye mellett. A székesfehérvári ellenforradalmi szervezkedés leleplezése alkalmával „Vendége“ cím-

mel (1919 febr. 12.), a nagy francia polgári forradalom-ideji ellenforradalmi szervezkedésre utalva, élesen ellentéti azokat, akik a végre szabad magyar haza, a dolgozó nép szabadsága ellen fognak fegyvert. Másik vezércikkében (Új hit. 1919 márc. 9.) a kommunista eszmék Európa-szerte terjedő győzelméről ír, s Lenint, Moszkvát és az orosz proletariátust emlegeti, mint akik már valósággá váltották ezt az új hitet.

Ez a politikai meggyőződés tette képessé Juhász Gyulát, hogy a proletárdiktatúra alatt aktív szerepet vállaljon, a kultúra frontján harcoljon a munkásosztály felemelkedéséért.

Az akkor már országosnevű költőt a direktórium elnöke felkérte, hogy vállalja el a városnál a kultúratanácsnoki állást. A megbízatást még azzal utasítja el magától, hogy ez rengeteg bürokratikus megkötöttséggel, elfoglaltsággal jár, ami akadályozná további költői működésében, de kultúrbizottsági tanácsadó megbízatást elvállal.

Ebben az időben Almássy Endre színigazgató társulata működött Szegeden. Az igazgató arról volt nevezetes, hogy kevés létszámú társulatot szervezett, kisebb fizetésű színészeket szerződtetett, ezeket is pontatlanul fizette, ugyanakkor a legvégsőkig kizsákmányolta őket, a próbaidőt nem tartotta be, mert minden másnap új darabot mutatott be s a műsorát teljesen üzleti szellemben állította össze. A színház nem felelt meg a proletariátus kulturális követelményeinek. A kultúrbizottság élesen támadta a színház működését, de a város szociáldemokrata vezetősége a francia városparancsnokkal egyetértve pártfogásba vette a színigazgatót.

1919 február 8-án Ocskay Kornállal, aki a színészszakszervezet szegedi csoportjának titkára volt, Szeged város tanácsához kérvényt nyújtottak be egy második színház építésének engedélyezésére. A kérvényben részletesen vázolják az építkezésre alkalmas helyeket, a színház építésének költségvetését és az erre szükséges összeg alapjait. Művészi célkitűzéseiket illetőleg ezt írják: „Kultúrát a népnek: e két szó jelenti programmunk művészi és szociális tartalmát.” (Szeged városi levéltár, 1919 febr. 7.)

Nem sokkal később, február 21-én a színészek lemondadják az igazgatót, konzorciumot alakítanak, ötagú vezetőséggel, amelynek egyik tagja az igazgató. A konzorcium azonban nem tudott komoly eredményeket felmutatni, az igazgató befolyása megmaradt, a műsor rossz, a helyárak drágák voltak, a pénztárt az igazgató kezelte továbbra is, s a konzorcium megalakulása után két héttel már Almássy visszatartotta a színtársulat pénzét, megtagadta a hetibérek kifizetését s csak a színészek erélyes fellépésére fizetett ki a hetibérek fejében 17 000 koronát.

A proletárdiktatúra kikiáltása döntő fordulatot hozott a színház életében is. Dettre János városi népbiztos mindjárt hivatalbalépte után, 1919 március 30-án a következő rendeletet hozta: „I. Hogy a városi színház kultúrrendeltesének megfelelően, elrendelem, hogy hetenként kétszer, igen olcsó helyárak mellett munkások részére tartassék előadás. Az előadások rendezésével s a műsor összeállításával Juhász Gyulát bízom meg, ki ezt a megbízatást a színház vezetőségével együtt fogja gyakorolni. II. Hogy a munkásosztálynak kultúra iránti igényét kielégítsem, elrendelem, hogy a városi színházban vasárnap délelőttönként igen olcsó helyárak mellett népszerű hangversenyek tartassanak. E hangversenyek rendezésével Csányi Mátyást bízom meg. A jegyek a szakszervezetek által lesznek elárúsítandók s a helyárak egy koronánál magasabb összeget nem tehetnek ki. III. Hogy a munkásosztály tagjainak könyvek iránti érdeklődését minél inkább felkeltsem s hogy érdeklődése komoly, a mai kornak megfelelő irányítást nyerjen, könyvismeretű előadások tartását tartom szükségesnek. Ezek az előadások a munkáshangversenyek keretén belül lesznek megtarthatók. Az előadások megszervezésével Móra Ferencet bízom meg.” (A rendelet a szegedi újságok március 30-i számaiban jelent meg, idézet a Délmagyarországból.)

Április 6-án, vasárnap délelőtt rendezték meg az első munkáshangversenyt. A zenekar Beethoven C-dúr szimfóniáját és Mendelssohn Hebridák-nyitányát játszotta, s Juhász Gyula a zenérről tartott előadást és ismertette Beethoven és Mendelssohn 'zeneirői művészetét. (Délmagyarország, 1919 április 8.) Az előadás szövege, sajnos, eddig nem került elő, mint ahogy a többi bevezetője sem, kivéve a Remény előadása előtt tartott ismertetőjét. Móra Ferenc az olvasásról tartott előadást és Morus Tamás Utópiáját ismertette.

Amióta az igazgató megtagadta a fizetést, a színészek nem akarták maguk között tovább megtűrni. Az ellentét színészek és igazgató között szinte lehetetlenné tette a társulat további művészi munkáját. Ezért április 8-án Dettre János kormányzóbiztos részvételével rendkívüli társulati ülést tartottak, feloszlatták a konzorciumot, az igazgatót eltávolították a színházból és kimondták a színház községesítését. A színház élére háromtagú direktoriumot állítottak, Juhász Gyula igazgatásával, aki mellett Baróti József rendező és Ocskay Kornél mint igazgatótársak működtek.

Nagyon tanulságos, hogy Juhász Gyula hogyan törekedett lépésről-lépésre megteremteni a szocialista színházat. Igazgatósága első napjaiban nyilatkozatot adott a Szeged és Vidéke részére (1919 április 10.), amelyben azt mondja, hogy a színházak eddig a háborúra uszítottak, gyűléltre tanítottak, az úri közönség részére játszottak és az ő ízlését szolgálták. Juhász Gyula művészi programja nem ismert megalkuvást. Célja az volt, hogy „a világirodalom nagy klasszikusait megismertessük a munkássággal, amely eddig el volt zárva tőle“.

Ma már világosan látjuk, hogy a szocialista színház egyik alapja az új, munkásközönség. Nem tudjuk, Juhász Gyula ilyen tisztán látta-e, de tény az, hogy első dolga a munkásságnak színházi közönséggé való szervezése volt. A szakszervezeteken keresztül munkásbérletet hirdetett, ezenkívül a kormánybiztos rendelkezésére megfelelően hetente kétszer munkáselőadást tartott, ezekre a jegyeket a szakszervezetek osztották szét, s kizárólag csak szervezett munkás kaphatott a munkáselőadások olcsó jegyeiből.

Az első munkáselőadás április 12-én volt, a Szentivánéji álom került színre és Juhász Gyula tartott előtte ismertetőt. Bevezetői hamar népszerűvé lettek. A Szegedi Napló így hirdette az előadásokat. Pl.: „április 18, szerda; Puccini: Behémélet c. operája, Juhász Gyula ismertető előadásával“.

A munkáshangversenyeket is rendszeresítették minden vasárnapra, zeneművek, magyar (főleg Petőfi és Ady) versek, külföldi költők versei, operariák szerepeltek műsoron a színház tagjainak előadásában. Juhász Gyula saját verseiből olvasott fel, Móra Ferenc könyvismertetések tartott, Csányi Mátyas pedig az előadott zeneműveket ismertette.

A következő munkáselőadás már egyúttal bemutató előadás volt; Heyermans Remény című drámája. A bemutató előtt Juhász Gyula tartott ismertető előadást, amelyet a Délmagyarország 1919 április 17-i száma teljes egészében leközölt „A naturalista drámáról“ címmel. Vázolta a modern dráma forradalmán, a gyökereit, a (francia) polgári regényt és a polgári drámát kritizálta igen élesen és találóan. „Úgynevezett fontos társadalmi kérdéseket pertraktált ez a félrealista, félromantikus álirodalom, borzasztóan fontos kérdéseket. Lehet-e és szabad-e elválni és hűtlenséget elkövetni, lehet-e megölni a csábítót, szabad-e szegény ifjúnak gazdag leányt szeretni, szabad-e nem párbajozni — ilyen véresen komoly és fontos és rettenetes problémák voltak azok.“ Majd így folytatja: „A kilencvenes években északról nyílt, új levegő áradt a kulisszák közé, ez az északi levegő is Keletről áramlott tulajdonképpen.“ Ibsen jelentőségét méltatja, aki a „haldokló polgárság élő lelkiismerete“, „egy egész kor, egy egész világ válságát hirdeti“. Az új dráma (Csehov, Gorkij neveit emlegeti) „az új világnak a képét

igyekeznek tükrözni, a támadó új hitnek törekszik — a színpadról, a legmeszebb hangzó dobogóról — hangot adni“ Gorkij: „Éjjeli menedék“-ét (így írja: menedék), Tolsztoj: Élő halottját és Hauptmann Takácsok-ját tartja ez irányzat legkülönb drámáinak. Ezután a Remény ismertetésére tér át s azzal fejezte be előadását, hogy „a Remény nem csupán dráma és nem csak költemény, több ennél, őszinte, bátor, becsületes, hatalmas emberi tett, az írója nem csupán tapsokat akart és elismerést, de meghallgatást, de öntudatra ébredést, visszhangot a lelkekből és tettet, amely a földi igazságtalanság heiyébe új világot épít a munkának, az életnek, az igazságnak“. S igaza volt. Ebben az időben a forradalmi munkásmozgalomnak egyik legkedveltebb darabja volt Heyermans drámája, amely megható páthosszal ábrázolta a Remény nevű halászhajó munkásainak embertelen sorsát, kizsákmányolását és élesen leplezte le a kapitalista társadalmat, ahol nincs értéke az emberi életnek, amelynek egy embernek brutális pénzvágya tizeknek okozhatja halálát. A munkások szívesen fogadták a saját sorsukat bemutató drámát: kilenyszer adta a szegedi színház — az újságok jelentése szerint — zsúfolt házakkal.

Juhász Gyula az új közönség szervezését sikerrel végezte el, a szocialista színház másik döntő lényegét: a szocialista színművek szocialista realista ábrázolásban való bemutatását már nem tudta, nem is tudhatta megvalósítani. Elsősorban azért, mert nem volt megfelelő darabja. Ezért lehetett a színház csak formájában, de tartalmában még nem — szocialista. De a rendelkezésre álló repertoárból a legjobbakat válogatta ki. A Pillangókisasszonyt és a Bohéméletet adták, az előadások előtt ismertető előadással, az operettek közül a Kornevillei haraugokat. Tömörkény István Barlanglakók és Turgenyev Kegyelemkenyér című 1 felvonásosát egyszerre tűzte műsorra.

Az Éjjeli menedékhelyet is műsorra tűzte, de az előadást már nem valósíthatta meg a színházból való kiválása miatt. A színház és a munkásság kapcsolataira jellemző, hogy az üzemek dolgozóiból munkászenekart alakítottak s azt a színház karmestere vezette.

A tájszínház gondolatát is felvetette Juhász Gyula, s a munkáshangversenyek, munkásmatinék mintájára akart előadásokat szervezni a szegedkörnyéki falvakban, de ezt a tervét nem tudta már rövid kéthónapos igazgatása alatt megvalósítani. Egyszer azonban mégis kiment a társulat a színház falai közül: a Munkásotthon színpadának április 19-i felavatásán a színház művészei szerepeltek, s Juhász Gyula verseiből adott elő.

Színigazgatói működése alatt „Színházi emlékek“ címmel tárcákat közöl a Délmagyarországon. Az elsőben, „Amikor a Nemzetiben játszottam“ (1919 április 25.) azokat a benyomásokat írja le, amiket egyetemista korában, mint statiszta szerzett a Nemzetiben, a nagy magyar színészek (Ujházy, Jászai Mari stb.) mellett. Április 26-án Thália címmel Hevesi Sándorék színházi vállalkozását írja le, amelyet becsületessége, biztos művészete miatt karhatalommal csukattak be, — az április 27-i számban pedig Reinhardt a Vígszínház című cikkében egy forró hangulatú vígszínházi Reinhardt-rendezte előadásról számol be.

A községecsített színház helyzete Szegednek a franciák által való megszállása óta fokozatosan nehezedett. Almássy színigazgató mindent elkövetett, hogy a színházat visszaszerezze magának, s az ellenforradalom előkészítését támogató francia megszálló csapatok vezetője, Beatrix ezredes városparancsnok személyében megfelelő támogatóra talált, aki nemcsak itt, de minden intézkedésében a burzsoá érdekeket tartotta szem előtt, a városi direktóriumtól állandóan „az osztályharc fékezését“ és a „polgárok jogainak tiszteletben tartását“ követelte. A városi direktórium megkerülésével május 4-én a színházat gazdasági vonatkozásban (tehát tulajdonkép valójában) visszahelyezte Almássy igazgató tulajdonába, s a színházi direktóriumnak csak a művészi vezetést hagyta. Természetesen a művészi vezetés nem függetleníthette magát

Almássy kasszájától s Juhász Gyula a megváltozott körülmények között nem volt hajlandó tovább résztvenni a színház vezetésében. Így a direktórium alig öthetes működés után felbomlott és a színház visszasüllyedt ugyanabba a művészi nívtlanságba, amelyben Juhász Gyula igazgatása előtt vergődött, s a munkások színházából Almássy színigazgató rövidesen az ellenforradalmi söpredék színházává züllesztette.

A felsorolt tényekből világosan láthatjuk, hogy milyen lendülettel vetette magát Juhász Gyula Szeged kulturális életébe, harcosan és következetesen küzdött a munkásosztályt szolgáló színházért. A proletárdiktatúra idején tanúsított magatartása világosan rácsófol a burzsoá irodalmi kritikának arra az állítására, hogy „teljesen passzív, szenvedésre teremtett lélek, akinek természetes levegője a halk busongás. Nem élt a való világban.“

A dicsőséges 19-es Tanácsköztársaságnak egy szép fejezete a szegedi színházi kísérlet. Rövid élettartalma alatt nem mindent tudott megvalósítani terveiből, de öthetes működésével megmutatta, hogy csak a munkásosztály és a művészet valódi kapcsolatával lehet igazi művészetet, igazi kultúrát teremteni.

Osváth Béla

THURY ZOLTÁN TILTAKOZÁSA GORKIJ 1905-ÖS BEBÖRTÖNZÉSE ELLEN

Az 1904. decemberében, Bakuban kitört sztrájk adta meg a jelt az 1905. évi oroszországi forradalmi megmozdulásokra. A forradalmi vihar az 1905. január 22. (jan. 9.) pétervári eseményekkel kezdődött, mikor Miklós cár a Téli palota előtt megjelent munkások közé lövetett. „Ezen a napon szétlőtték a munkásoknak a carbá vetett hitét. A munkások megértették, hogy csak harccal vívhatják ki jogaikat.“¹ Makszim Gorkijt az 1905. január huszonkettedikei „Véres Vasárnap“ után tartóztatták le Rigában. Gorkij letartóztatásával kapcsolatban Lenin a következőket írja: „Külföldön energikus akció indult a művelt polgári társadalom körében Gorkij érdekében, és sok kiváló német tudós és író irta alá az ő szabadon bocsátásáért a cár elé terjesztett folyamodványt. Most csatlakoztak hozzájuk Ausztria, Franciaország és Olaszország tudósai és írói.“²

A magyar sajtó és különösen a liberális polgári lapok, az év első hónapjában lezajló viharos választások ellenére sokat foglalkoztak az oroszországi forradalmi eseményekkel, sokat foglalkoztak a Gorkij személye körül elterjedt legkülönbözőbb hírekkel és kombinációkkal. Január 30-án megjelent egy hír, hogy Trepov, a cárizmus gyűlöletes hóhérai-nak egyike, Pétervár diktátori teljhatalmú főkormányzója Gorkijt fel akarja akasztatni. Valószínűleg ennek a hírek és az általános európai megmozdulásoknak hatására az „Otthon“ választmányának február elsejei rendkívüli ülése elhatározta, hogy Gorkij érdekében manifesztumot intéz a bécsi orosz nagykövetséghez. A manifesztumot a kör elnöke, *Rákosi Jenő* szövegezte meg. A tiltakozás³ bevezetőjében óvatosan leszögezi: „semmi sem állhat tőlünk távolabb, mint az a szándék, hogy bárcsak hangunk felemelésével is, Oroszország belső ügyeibe kívánjunk avatkozni.“ Majd Gorkij írói érdemeiről ír, és kéri a nagykövetet, hogy tegyen lépéseket a nagy író érdekében.

A hivatalos és szenvtelen hangú tiltakozó irat nyomán a sajtóban cikkek, nyilatkozatok jelentek meg. A *Hét* Marco álnév mögé rejtőzött szerzője (Osváth Kálmán szóbeli közlése szerint *Márkus László*) cinikus hangon kioktatja Gorkijt.⁴ „A hasznos prófétát az jellemzi, hogy akkor cselekszik, mikor cselekednie kell, s ez megóvja őt attól, hogy visszafelé lódítsa azt, amit megelőzőleg előre felé lódított. Ha pedig valakiben nincs meg az a képesség, hogy a tett pillanatát megérezze, akkor ne legyen próféta, s ha mégis az lesz, akkor viselje a következőkéményeket. Tűrje el, hogy belőle nem dicsőül egy mártír, legfeljebb egy tragikus hős, a tragikus vétség és bukás minden kellékével felszerelve, és tűrje el, hogy úgy bánjanak vele, ahogy ő akart bántani a győzedelmes ellenféllel.“ Nem különbül vélekedik *Kóbor Tamás* sem, ki a *Jövendő*⁵ hasábjain nyilatkozott a fogoly Gorkijről.

¹ A Szovjetunió Kommunista (b) Pártjának története, Szikra 1950. 72. l.

² Lenin: Az irodalomról. Szikra, 1949. 95. l.

³ Egyetértés, 1905. február 2.

⁴ A Hét, 1905. február 5. 95. l.

⁵ Jövendő, 1905. február 12.